

УДК 929(477)Новицький

*Л. В. Гарбар,
кандидат історичних наук
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського*

МИХАЙЛО МИХАЙЛОВИЧ НОВИЦЬКИЙ (1892–1964): МАТЕРІАЛИ ДО БІОГРАФІЇ

До наукового обігу залучено нові документальні свідчення про життєвий та творчий шлях українського шевченкознавця М. М. Новицького, зокрема про його родину, що сформувала світогляд майбутнього вченого, про перебування на засланні, про складне повернення до звичного життя, про участь у виданні рукописної шевченкіани.

Ключові слова: шевченкознавство, біографістика, М. М. Новицький.

Ім'я Михайла Михайловича Новицького, «допитливого і талановитого розшукувача, коментатора матеріалів до біографії і творчості Шевченка та дослідника самої творчості великого поета і художника» [1], стало відомим у шевченкознавчій науці ще в першій половині 1920-х років.

Про творчий шлях цього видатного вченого вперше докладно розповів у збірнику, присвяченому ювілею Т. Г. Шевченка, літературознавець В. В. Міяковський [2, с. 43–45]. Пізніше невелика стаття про М. М. Новицького з'явилася на сторінках «Енциклопедії українознавства» [3]. В Радянській Україні його ім'я було під забороною, і лише після смерті вченого та його реабілітації відомий бібліограф Ф. К. Сарана опублікував у «Шевченківському словнику» довідку про свого колегу та друга [4, с. 55]. В ювілейному виданні «Шевченківської енциклопедії» ця довідка була суттєво доповнена заввідділом шевченкознавства Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка О. Боронем [5, с. 583–584].

«Досьє шевченкознавця [М. М. Новицького]» за документами Центрального державного архіву громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО), куди за часів незалежності потрапила велика кількість формулярів-справ на колишніх репресованих, дослідив та частково опублікував відомий український історик С. І. Білокін [6].

Дослідник репресованого шевченкознавства канадець П. Лопата присвятив М. М. Новицькому студію, оприлюднену в українському тижневику «Новий шлях» [7].

© Л. В. Гарбар, 2015

Значення М. М. Новицького для становлення та розвитку наукового шевченкознавства висвітлила в своєму дисертаційному дослідженні, захищеному в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України [8], а також у низці публікацій Г. В. Карпінчук.

Завдяки наявності великих за обсягом та цінних за своїм наповненням архівних фондів М. М. Новицького в Києві та Нью-Йорку [9; 10], дослідники його діяльності мають міцну базу для опановування різних аспектів життя та творчості шевченкознавця.

Головним джерелом до біографії науковця є документи його особового архіву в Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України (ЦДАМЛМ України, ф. 1, обсяг 495 од. зб.).

Найбільш об'єктивним та неупередженим свідченням про складне, навіть, за визначенням відомого українського історика С. І. Білоконого, «мученицьке» життя М. М. Новицького є біографія вченого, складена Р. П. Товстухою-Новицькою, його другою дружиною, у березні 1963 р., тобто за рік до смерті чоловіка.

Саме з цього документа [11] дізнаємося подробиці особистого життя М. М. Новицького, які не увійшли до офіційних біографій ученого, зокрема про його батьків, що дає змогу визначити обставини формування особистості майбутнього науковця.

Батько М. М. Новицького, Михайло Гнатович Новицький, ще хлопчиком служив козачком у полковника Жермудського. Завдяки полковникові він отримав освіту, яка згодом дала змогу Михайлові зайняти місце канцеляриста в Ніжинській міщанській управі. Одружився Михайло Гнатович на простій селянській дівчині, яка проживала з матір'ю в передмісті Ніжина, у хаті під солом'яним дахом. Отримуючи невелике жалування секретаря, Михайло Гнатович допомагав складати неграмотним людям офіційні листи. Незважаючи на невеликі статки, батьки прагнули дати гідну освіту усім своїм чотирьом дітям. Коли Михайлу було два з половиною роки, від запалення легенів помер батько. Мати, Євдокія Луківна, працювала на той час швачкою спеціального одягу для робітників-залізничників станції «Ніжин», поблизу якої вони жили. Старші сестри Михайла, Ганна та Любов, закінчили Ніжинську жіночу міністерську гімназію та стали працювати сільськими вчительками в с. Рівчакі поблизу Ніжина; молодша, Антоніна, вчилася на кравчиню. В тринадцятирічному віці Михайло втратив і матір. Опіка про добробут родини перейшла до старших сестер, які наполягли на тому, щоб молодша Антоніна покинула роботу швачки й екстерном підготувалася до іспитів за гімназичний курс. Отож і перед Михайлом дилема – йти працювати або вчитися – не стояла.

Після закінчення в 1913 р. Ніжинської класичної чоловічої гімназії імені М. В. Гоголя М. М. Новицький отримує можливість за стипендією Чернігівського земства для дітей з найбільш бідних верств здобути вищу освіту на історико-філологічному факультеті Петербурзького університету. Студентом, працюючи в бібліотеці («кабінеті для читання») при історико-філологічному факультеті Університету, захопився Шевченком і, окрім захоплення, зробив шевченкознавство своєю професією.

Розквіт наукової діяльності М. М. Новицького в царині шевченкознавства припадає на 20–30-ті роки ХХ ст., коли він після роботи в бібліотеці Археографічної комісії Російської академії наук, після посади викладача старших класів Ніжинської трудової школи, де він, до речі, весь свій вільний час віддає упорядкуванню шкільної бібліотеки [12, арк. 67], у 1921 р. переходить працювати до Української академії наук, в Комісію з видання пам'яток новітнього українського письменства [13, с. 626]. Праці, що виходять з-під його пера, за словами В. В. Міяковського, «видвинули його на перше місце серед серед тодішніх шевченкознавців на Великій Україні й принесли йому в 1928 р. академічну премію» [14, с. 44].

До наукового доробку М. М. Новицького належать: статті «Арешт Шевченка в 1859 р. Хронологічна канва до історії Шевченкового арешту», «Недруковані листи Т. Г. Шевченка», «Поема Т. Шевченка «Мар'яна Черниця» (За автографом з архіву О. Корсуна)», «До тексту Шевченкового «Кобзаря»; збірка листів Я. Кухаренка, В. Репніної, П. Куліша, Р. Штрандмана, І. Гудовського, М. Карпа, Г. Квітки-Основ'яненка до Т. Шевченка, віднайдені М. М. Новицьким в архівах III відділу канцелярії російського імператора й опублікованих без купюр; підбірка листів М. В. Максимовича, В. В. Тарновського, Л. В. Тарновської, П. Лобка, Р. Д. Тризни та В. В. Толбіна до Т. Шевченка, оприлюднена в збірнику «Шевченко та його доба»; редагування, разом з С. О. Єфремовим, двотомника поезій Т. Шевченка та одноосібне того ж року редагування та коментування текстів до видання «Твори Тараса Шевченка. Т. IV. Щоденникові записки»; упорядкування, редагування та коментування листів до Т. Шевченка, зібраних у п'ятому томі повного зібрання його творів [15, с. 5–6] та багато іншого, що М. М. Новицький встиг зробити до свого арешту в грудні 1937 р.

Важливі відомості про «справу М. М. Новицького» надає відомий український історик С. І. Білокінь у своїй публікації «архівно-учетного дела № 39716» – такого собі загального звіту-формуляру про «научного сотрудника Украинской академии наук ... принадлежащего к старой генерации украинских националистов, который примыкал к кругам, близким к участникам антисоветских националистических организаций «СВР» – «Союз возрождения России» и «СВУ» – «Спілка визволення України»,

поддерживал псевдонаучные буржуазно-националистические воззрения в области истории украинской литературы и шевченковедения...» [6]. Найбільш інтригуючим є те, що справу було порушено ще 12 лютого 1929 р.

15 жовтня 1938 р. М. М. Новицького засудили до 5 років позбавлення волі. Під час арешту в нього вилучили особисті документи та рукописи наукових праць. Про умови, в яких відбував покарання М. М. Новицький, свідчать спогади, зафіксовані у виданні «Українська інтелігенція на Соловках: спогади 1933–1941»: «На відстані 50 кілометрів від станції Соловець на Манжурській залізниці, у хащах карельських лісів, є урочище – Юр'їв острів, одна з найтяжчих «командировок» Нижневигського відділу Белбалтлагу. У глухому лісі, на болоті, розчищеному від чагарника, побудовано високу загороду навколо двох бараків. Один з цих бараків був фактично землянкою. [...] я знайшов відомого шевченкознавця М. Новицького в такій норі, що навіть мене, що сім років перед тим поневірявся вже по таких нетрях, пройняв жах. Новицький сидів у кутку на нижніх нарах. Бліде обличчя його обросло рудуватою бородою, ніс загострився, очі глибоко позападали. Стан його був дуже поганий. А щодня треба було виходити на роботу. Вечорами іноді сиділи ми й читали «Кобзаря». Новицький був великий знавець і коментатор творів Шевченка... Усе життя нашого генія знав він до найменших деталей. Було боляче і смішно дивитися на цього «контрреволюціонера», цього кабінетного ученого, що все життя своє присвятив вивченню творчості нашого поета. Дуже цінні наукові праці лишилися незакінченими, а може, й загинули навіки» [16, с. 67].

У 1941 р. М. М. Новицького достроково звільнено, він знаходить роботу в Кожвинському лісокомбінаті, згодом його мобілізують на роботу до шахти «Комсомолець» тресту «Кизел-Уголь» у Пермському краї, де, відмовившись від канцелярської роботи, він довгі п'ять років працював вагонщиком у шахті.

Після повернення до Києва в 1946 р. М. М. Новицький сподівався на зустріч з дружиною Ларисою Павлівною Новицькою, яка багато років була йому вірним другом та однодумцем. Дівчина з простої родини майстра кондитерського цеху, Л. П. Новицька (1893 р. н.) закінчила Київський Фребелівський педагогічний інститут (1915), працювала в Ніжині вчителькою (1918–1920). Після одруження з Михайлом Михайловичем довгий час не працювала, допомагаючи йому в науковій праці. Реорганізація Всеукраїнської академії наук та, зокрема, Інституту Шевченка стали причиною фінансової скрути в родині Новицьких, і тоді Л. П. Новицька закінчує курси бібліотекознавства при Всенародній бібліотеці України (1932) та працює бібліотекарем у Міській планувальній управі та в Інституті економічних досліджень (1932–1933). Після арешту чоловіка в 1937 р.

їй було заборонено працювати за фахом у державних установах. Лариса Павлівна лишається довгий час без роботи та без грошей, хворіє на сухоти. Врешті влаштовується простою робітницею в артіль «Трикотажник» (1938–1941), щоб окрім себе прогодувати дитину, хлопчика-сироту, якого вони з чоловіком всиновили. Під час окупації німцями Києва на запрошення В. В. Міяковського, на той час – директора Українського головного історичного архіву ім. Антоновича (за радянської влади – Київський державний історичний архів), працює в 1941–1942 рр. завідуючою бібліотекою та читальним залом архіву [17]. Надалі доля Л. П. Новицької є невідомою. Офіційно вона вважається загиблою під час окупації Києва. Рідні Михайла Михайловича втратили з нею зв'язок у 1943 р. Племінниця М. М. Новицького, дочка його сестри Антоніни, наприкінці грудня 1943 р. писала йому до заслання: «Не теряйте надежды, тетя Леля должна написать, она жива. Я ей писала в Киев о Вас» [18].

Отож, як свідчать документи, повернувшись додому, М. М. Новицький замість квартири знаходить купу каміння, дружину вважає загиблою, син, який під час війни воював у партизанському загоні, розстріляний німцями в концтаборі в м. Гадяч. Цінна бібліотека, яку М. М. Новицький почав збирати ще навчаючись в університеті, втрачена. У документах, які вдалося віднайти в фондах Інституту рукопису НБУВ, містяться відомості про те, що бібліотека шевченкознавця після його арешту, аби забезпечити її від конфіскації, була передана Л. П. Новицькою на зберігання колезі чоловіка, відомому українському літературознавцю та бібліографу творів Т. Г. Шевченка М. А. Плевакові, який на початку 1930-х років працював разом з М. М. Новицьким у складі Редакційного комітету для видання творів Шевченка при ВУАН. У травні 1938 р. М. А. Плевако також був репресований і в квітні 1941 р. трагічно загинув на засланні в Ціліноградській області. Після повернення до Києва М. М. Новицький звернувся до К. К. Черненко, вдови М. А. Плевака, з проханням відділити його книжки від книжок її покійного чоловіка, проте не отримав на це згоди [19].

Від 1946 до 1952 р. М. М. Новицький працює в Будинку-музеї Т. Г. Шевченка; як консультанта-шевченкознавця його запрошують до роботи над художнім фільмом «Тарас Шевченко» за сценарієм І. Савченка та з С. Бондарчуком у головній ролі.

З публікації «архівно-учетного дела № 39716»: «23 августа 1951 года Новицкий, сопровождая экскурсию в музей, допустил толкование отдельных моментов жизни Шевченко в свете, враждебном советской идеологии. В результате этого он был освобожден от сопровождения экскурсантов, а 15 февраля 1952 года уволен по сокращению штатов» [6]. В іншому документі конкретизується: «На виконання постанови Ради Міністрів

Союзу РСР № 4801 від 19.XI.51, з метою скорочення витрат на утримання науково-дослідних установ» [20]. Як результат, – у відповідності до розпорядження київської міліції «колишньому контрреволюціонеру» запропоновано в 24 години залишити місто. Протягом наступних двох років проживає у родичів то в Ніжині, то в Чернігові.

У 1953 р., 3 лютого, М. М. Новицький, доведений до відчаю безробіттям та бездіяльністю, переступаючи через власні переконання, звертається до секретаря ЦК КПРС Г. М. Маленкова з листом:

«В настоящее время Институт искусствovedения АН УССР и Государственный музей Т. Г. Шевченко поручили мне ответственную работу по 7-му тому «Полного собрания произведений Тараса Шевченка». Вести научную работу такого рода можно только в Киеве, где находятся рукописи Шевченко, его живописные и графические работы и где есть Публичная государственная библиотека. Без книг и справочных пособий научный работник то же, что воин без оружия! Я прошу Вашего заступничества перед соответствующими органами об оставлении меня для работы в Киеве. Я хочу верить, что моя просьба о возможности для меня научной работы вообще не останется тщетной. Думаю, что своей честной работой в деле изучения жизни и творчества великого писателя, революционер-демократа Шевченко я буду полезным работником на благо нашей Великой Родины» [21].

Після довгих поневірянь, завдяки підтримці М. Бажана та М. Рильського, 31 серпня 1954 р. вчений нарешті був зарахований на посаду наукового співробітника Державного музею Т. Г. Шевченка. Увесь час після останнього повернення до Києва М. М. Новицький прожив у підвальному приміщенні Державного музею Т. Г. Шевченка, тобто без власного житла та найнеобхідніших побутових речей. Так, 30 вересня 1959 р. у листі до Чернігова до своєї майбутньої дружини Раїси Павлівни Товстухи, він, між іншим, згадує про своє убоге, в матеріальному сенсі, життя: «...Володю (?) могу принять после 3/Х. Еще раз повторяю, если ему негде будет остановиться в Киеве, то я могу предоставить ночевку у себя; подушка и диван есть, укрываться нечем, кроме моего пальто». До речі, в цьому листі він стверджує, що його день народження припадає на 3 жовтня (офіційні джерела на кшталт «Шевченківського словника» (К., 1977) та «Шевченківської енциклопедії» (К., 2013) датою народження М. М. Новицького зазначають 8/20.09.1892 р.): «Мои именины 3-го, а не второго октября, вопреки утверждению Всеволода Михайловича [Ганцова]» [22].

З публікації «архивно-учетного дела № 39716»: «В период 1952–1957 года Новицкий характеризуется как человек апатичный, дряхлеющий... Все свое свободное время он посвящает науке, обрабатывая и углубляя отдельные эпизоды из жизни Шевченко ...» [6].

На пенсію М. М. Новицький вийшов 1 листопада 1962 р. Стан його здоров'я був далеким від задовільного, проте в 1963 р. він дає свою згоду на участь в укладанні збірки неопублікованих та маловідомих листів сучасників Т. Г. Шевченка, а також діячів науки і культури за період 1842–1917 рр., що зберігалися у відділі рукописів Державної публічної бібліотеки УРСР (нині Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського) [23]. М. М. Новицький був зарахований тимчасово на посаду головного бібліотекаря відділу рукописів 15 серпня 1963 р. [24, арк. 67]. В листі до Ф. К. Сарани від 7 квітня 1963 р. він пише, що до нього заходили співробітники відділу рукописів Бібліотеки (Й. В. Шубинський та М. І. Візир. – *Л. Г.*), які запросили його до праці з епістолярієм [25]. До участі в підготовці цього видання, крім М. М. Новицького, були запрошені відомі шевченкознавці Ф. К. Сарана та І. Я. Айзеншток.

Друга дружина М. М. Новицького, Р. П. Товстуха-Новицька (за іронією долі, її рідний брат І. П. Товстуха був відповідальним працівником апарату ЦК партії, завідуючим особистою канцелярією Й. Сталіна у 1921–1922 рр., від 1931 р. – заступником директора Інституту Маркса–Енгельса–Леніна при ЦК ВКП(б); саме він запустив механізм складання списків «ворогів народу», виявляючи за матеріалами XII з'їзду ВКП(б) (травень 1924 р.) особистих ворогів Й. Сталіна [26]), так згадувала про останні дні його життя: «Новицкий слег, и только, как светлый луч солнца, неизъяснимая радость вошла в наш дом. В 20-х числах марта 1964 года был доставлен к нам подлинник автографа Тараса Григорьевича Шевченко. Весь трепещ и сияя, Новицкий держал в руках посвящение: «Марии Александровны Маркович на память 24 сичня 1859 року». Этот автограф 35 лет сберегался у Ант[онины] Митр[офановны] Яременко. В год юбилея Шевченко люди решили передать эту реликвию в Киев. Сами старье, почте довериться побоялись и написли письмо своему знакомому – Всеволоду Михайловичу Ганцову. Ганцов поехал, забрал и привез драгоценную находку к Новицкому. Новицкий, объятый восторгом, решил снять с автографа копии. Дойдя до переписывания 3-й стр. автографа, сердце, переполненное волнением, не выдержало, и 29 марта в 5 час. 25 мин. Михайла Михайловича не стало». Пізніше, опрацьовуючи архів чоловіка для передавання на державне зберігання, Р. П. Товстуха-Новицька зробила приписку до листа В. М. Ганцова: «Річ йде про автограф Т. Г. Шевченка, присвячений Марку Вовчку, за яким В. М. Ганцов мав їхати, щоб привезти його до Києва. Нарешті автограф у нас. Він визвав у Михайла Михайловича таке нервово збудження, таке хвилювання, таку безмежну радість, що, роблячи копії з автографа, серце його не видержало [...] й, переписуючи 3-тю сторінку, йому з серцем стало недобре» [27].

Після смерті Михайла Михайловича вдова отримала довгоочікувану звістку про його реабілітацію: справу було закрито постановою Президії Київського обласного суду від 14 листопада 1964 р. за відсутністю складу злочину [28].

Саме Р. П. Товстусі-Новицькій завдячуємо збереженням архівної спадщини М. М. Новицького. Матеріали були передані нею в 1967 р. начальнику науково-видавничого відділу Архівного управління УРСР І. Л. Бутичу з умовою подальшої передачі архіву до ЦДАМЛМ. 3 серпня 1967 р. документи надійшли до Архіву-музею через Центральний державний історичний архів України. Другу частину архіву М. М. Новицького та його бібліотеку (1181 од.) вдова передала безпосередньо до Архіву-музею у березні 1968 р. Основу архіву складають наукові та творчі матеріали (статті, рецензії, виписки з питань шевченкознавства). Можемо припустити, що частину документів з архіву М. М. Новицького (за 1920–1930-ті роки) його перша дружина передала на зберігання В. В. Міяковському, який вивіз їх за кордон, де вони й потрапили до фондів Архіву-музею ім. Д. Антоновича Української Вільної Академії наук (США).

Залучений нами до наукового обігу новий інформаційний потенціал стосовно життєвого та творчого шляху відомого українського шевченкознавця М. М. Новицького стане в нагоді дослідникам цієї неординарної особистості.

Список використаних джерел

1. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтв України (ЦДАМЛМ України), ф. 1, оп. 1, спр. 436, арк. 1–4.
2. Порський В. Михайло Новицький / В. Порський // Шевченко. Річник 2 / Українська Вільна Академія наук в США. – Нью-Йорк : Молоде життя, 1953. – (Шевченківська конференція УВАН 1952). – С. 43–47.
3. Новицький Михайло Михайлович // Енциклопедія українознавства / Наукове т-во ім. Шевченка ; гол. ред. В. М. Кубійович. – Т. 5. – Париж, Нью-Йорк : Молоде життя, 1966. – С. 1785.
4. Сарана Ф. К. Новицький Михайло Михайлович / Ф. К. Сарана // Шевченківський словник : у 2 т. / Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР ; Гол. редакція УРЕ. – Т. 2 : Мол–Я. – К., 1977. – С. 55.
5. Сарана Ф., Боронь О. Новицький Михайло Михайлович / Ф. Сарана, О. Боронь // Шевченківська енциклопедія : в 6 т. / редкол.: М. Г. Жулинський (голова) [та ін.] ; Нац. акад. наук України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. – Т. 4 : М–Па. – К., 2013. – С. 583–584.
6. Білокінь С. Досє шевченкознавця [Михайла Новицького] / С. Білокінь // Літ. Україна. – 2007. – 4 жовтня. – № 38 (5226). – С. 1, 8; 11 жовтня. – № 39 (5227). – С. 7–8.

7. Лопата П. Михайло Новицький (20 вересня 1892 р. – 29 березня 1964 р.) [Електронний ресурс] / П. Лопата // Новий шлях. Український тижневик / Українське національне об'єднання Канади. – Режим доступу: <http://www.infoukes.com/newpathway/12-2009-Page-11-1.html>.
8. Карпінчук Г. В. Роль М. М. Новицького у становленні та розвитку наукового шевченкознавства 1920–1960-х років : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.01 / Г. В. Карпінчук. – К., 2015. – 20 с.
9. ЦДАМЛМ України, фонд 1: Новицький Михайло Михайлович (1892–1964), літературознавець, опис 1, од. зб. 495. – 1913–1968 рр.
10. Фонди Архіву-музею ім. Д. Антоновича Української Вільної Академії наук у США [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uvan.org/archives/>. – Назва з екрана.
11. ЦДАМЛМ України, ф. 1, оп. 1, спр. 445, арк. 1–5.
12. Архів НБУВ, оп. 1л, спр. 44, арк. 67.
13. Історія Національної Академії наук України. 1924–1928: документи і матеріали / упоряд. В. А. Кучмаренко [та ін.]. – К. : НБУВ, 1998. – 762 с.
14. Порський В. Михайло Новицький / В. Порський // Шевченко. Річник 2 / Українська Вільна Академія наук в США. – Нью-Йорк : Молоде життя, 1953. – С. 43–47.
15. Листи до Т. Г. Шевченка. 1840–1861 / упоряд. Л. Ф. Кодацька. – К. : Видавництво АН УРСР, 1962. – С. 5–6.
16. Підгайний С. Українська інтелігенція на Соловках : спогади 1933–1941 / Семен Підгайний. – Прометей, 1947. – 93 с.
17. ЦДАВО України, ф. 3847, оп. 1, спр. 69, арк. 2.
18. ЦДАМЛМ України, ф. 1, оп. 1, спр. 321, арк. 1.
19. ІР НБУВ, ф. 166, спр. 70.
20. ЦДАМЛМ України, ф. 1, оп. 1, спр. 360, арк. 2; спр. 371, арк. 49.
21. ЦДАМЛМ України, ф. 1, оп. 1, спр. 389, арк. 21.
22. ЦДАМЛМ України, ф. 1, оп. 1, спр. 270, арк. 2.
23. Т. Г. Шевченко в епістолярії відділу рукописів / АН УРСР, Центр. наук. б-ка; відп. ред. Ф. К. Сарана. – К. : Наукова думка, 1966. – С. 13.
24. Архів НБУВ, оп. 2л, спр. 113, арк. 64–67.
25. ЦДАМЛМ України, ф. 1, оп. 1, спр. 268, арк. 1–2.
26. Сюдюков И. «Тенево́й» человек вождя. Иван Товстуха – преданный сотрудник и первый начальник личной канцелярии Сталина / Игорь Сюдюков // День. – 2015. – № 179, 1 октября.
27. ЦДАМЛМ України, ф. 1, оп. 1, спр. 286, арк. 35
28. ЦДАМЛМ України, ф. 1, оп. 1, спр. 389, арк. 44.

References

1. Fond 1, Inventory 1, Unit 436, Folios 1–4. Central State Archive-Museum of Literature and Arts of Ukraine, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

2. Porskyi, V. (1953). Mykhailo Novytskyi. In *Shevchenko. Richnyk 2* [Shevchenko. Annual 2] (pp. 43–47). New York: Molode zhyttia. [In Ukrainian].
3. Novytskyi Mykhailo Mykhailovych. (1966). In V. M. Kubiiovych (Ed.-in-Chief), *Entsyklopediia ukrainoznavstva* [Ukraine Studies encyclopedia] (Vol. 5, p. 1785). Paris, New York: Molode zhyttia. [In Ukrainian].
4. Sarana, F. K. (1977). Novytskyi Mykhailo Mykhailovych. In *Shevchenkivskiy slovnyk* [Shevchenko's dictionary]: Vol. 2. *Mol–Ya* (p. 55). Kyiv. [In Ukrainian].
5. Sarana, F., Boron, O. (2013). Novytskyi Mykhailo Mykhailovych. In M. H. Zhulynskiy et al. (Eds.), *Shevchenkivska entsyklopediia* [Shevchenko's encyclopedia]: Vol. 4. *M–Pa* (pp. 583–584). Kyiv. [In Ukrainian].
6. Bilokin, S. (2007, November 4, November 11). Dosie shevchenkoznavsia [Mykhaila Novytskoho] [The profile of Shevchenko researcher [Mykhailo Novytskyi]. In *Literaturna Ukraina* [Literary Ukraine], 38(5226), pp. 1, 8, 39(5227), pp.7–8. [In Ukrainian].
7. Lopata, P. Mykhailo Novytskyi (20 veresnia 1892 r. – 29 bereznia 1964 r.) [Mykhailo Novytskyi (September 20, 1892 – March 29, 1964)]. In *Novyi shliakh. Ukrainskyi tyzhnevnyk* [New way. Ukrainian weekly magazine]. Retrieved from <http://www.infoukes.com/newpathway/12-2009-Page-11-1.html>. [In Ukrainian].
8. Karpinchuk, H. V. (2015). *Rol M. M. Novytskoho u stanovlenni ta rozvytku naukovo shevchenkoznavstva 1920–1960-kh rokiv* [The role of M. M. Novytskyi in the establishment and development of scientific Shevchenko Studies of the 1920–1960s] (Extended abstract of PhD dissertation). T. H. Shevchenko Institute of Literature, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
9. Novytskyi Mykhailo Mykhailovych (1892–1964), literature studies specialist. (1913–1968). (Fond 1, Inventory 1, Unit 495). [Central State Archive-Museum of Literature and Arts of Ukraine], Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian]
10. Fondy Arkhivu-muzeiu im. D. Antonovycha Ukrainskoi Vilnoi Akademii nauk u SShA [The fonds of D. Antonovych Archive-museum of the Ukrainian Free Academy of Sciences in the USA]. Retrieved from <http://uvan.org/archives/>. [In Ukrainian].
11. Fond 1, Inventory 1, Unit 445, Folios 1–5. Central State Archive-Museum of Literature and Arts of Ukraine, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
12. Arkhiv Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [The archive of V. Vernadsky National Library of Ukraine] (Inventory 11, Unit 44, Folio 67. V. Vernadsky National Library of Ukraine Archive, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
13. Kuchmarenko, V. A. et al. (Comps.). (1998). *Istoriia Natsionalnoi Akademii nauk Ukrainy. 1924–1928: dokumenty i materialy* [The history of the National Academy of Sciences of Ukraine. 1924–1928: documents and materials]. Kyiv: Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. [In Ukrainian].
14. Porskyi, V. (1953). Mykhailo Novytskyi. In *Shevchenko. Richnyk 2* [Shevchenko. Annual 2] (pp. 43–47). New York: Molode zhyttia. [In Ukrainian].
15. Kodatska, L. F. (Comp.). (1962). *Lysty do T. H. Shevchenka. 1840–1861* [The letters to T. H. Shevchenko] (pp. 5–6). Kyiv: Vydavnytstvo AN URSR. [In Ukrainian].
16. Pidhainyi, S. (1947). *Ukrainska intelihentsiia na Solovkakh. Spohady 1933–1941*. [Ukrainian intellectuals in Solovki. Memoirs, 1933–1941]. Prometei. [In Ukrainian].

17. Fond 3847, Inventory 1, Unit 69, Folio 2. Central State Archive of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
18. Fond 1, Inventory 1, Unit 321, Folio 1. Central State Archive-Museum of Literature and Arts of Ukraine, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
19. Fond 166, Unit 70. Institute of Manuscript, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
20. Fond 1, Inventory 1, Unit 360, Folio 2; Unit 371, Folio 49. Central State Archive-Museum of Literature and Arts of Ukraine, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
21. Fond 1, Inventory 1, Unit 389, Folio 21. Central State Archive-Museum of Literature and Arts of Ukraine, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
22. Fond 1, Inventory 1, Unit 270, Folio 2. Central State Archive-Museum of Literature and Arts of Ukraine, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
23. Sarana, F. K. (1966). *T. H. Shevchenko v epistolarii viddilu rukopysiv* [T. H. Shevchenko in the letters of the Department of Manuscripts] (p. 13). Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].
24. Arkhiv Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [The archive of V. Vernadsky National Library of Ukraine] (Inventory 2I, Unit 113, Folios 64–67). The Institute of Manuscript, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
25. Fond 1, Inventory 1, Unit 268, Folios 1–2. Central State Archive-Museum of Literature and Arts of Ukraine, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
26. Siundiukov, I. (2015, October 1) “Tenevoi” chelovek vozhdia. Ivan Tovstukha – predannyi sotrudnik i pervyi nachalnik lichnoi kantceliarii Stalina [“Shadow” man of a leader. Ivan Tovstukha – a devoted officer and first head of Stalin’s private office]. In *Den* [Day], No. 179. [In Russian].
27. Fond 1, Inventory 1, Unit 286 Folio 35. Central State Archive-Museum of Literature and Arts of Ukraine, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
28. Fond 1, Inventory 1, Unit 289 Folio 44. Central State Archive-Museum of Literature and Arts of Ukraine, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

L. Harbar

Mykhailo Mykhailovych Novytsky (1892–1964): materials for biography

The article introduces to science new documental records covering the life and work of a Ukrainian Shevchenko researcher M. M. Novytsky. Investigated are, in particular, the papers related to his family, which molded a future scientist’s worldview, the documents revealing M. M. Novytsky deportation and those reciting about the difficulties he faced when trying to regain his normal life.

Illustrated is a little known fact of his collaboration with I. Ya. Aizenshtok on the publication of hand-written Shevchenkian documents. The scientists worked on the publication in 1963–1964 in the Department of Manuscripts of the State Public Library of the USSR (modern name V. Vernadsky National Library of Ukraine). Based on the memoirs from the personal archive of M. M. Novytsky, primarily, the reminiscences of R. P. Tovstukha-Novytska, we have recollected the last days of the scientist’s life.

Key words: Shevchenkian studies, biography studies, M. M. Novytsky.

Л. В. Гарбар

Михаил Михайлович Новицкий (1892–1964): материалы к биографии

В научный оборот введены новые документальные свидетельства о жизненном и творческом пути украинского шевченковеда М. М. Новицкого, в частности о его семье, которая сформировала мировоззрение будущего учёного, о пребывании в ссылке, о сложном возвращении к обычной жизни.

Освещается малоизвестный факт его работы в 1963–1964 гг. вместе с И. Я. Айзенштоком в отделе рукописей Государственной публичной библиотеки УССР (ныне Национальная библиотека Украины имени В. И. Вернадского) над изданием рукописной шевченкианы. На основании мемуарных источников из личного архива М. М. Новицкого, прежде всего воспоминаний Р. П. Товстухи-Новицкой, восстановлены последние дни жизни учёного.

Ключевые слова: шевченковедение, биографистика, М. М. Новицкий.